

СОЦІАЛЬНИЙ ГУВЕРНЕР ЯК ФАСИЛІТАТОР У ПІДТРИМЦІ СІМ'Ї ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Полехіна Вікторія, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0001-6561-9259

E-mail: polehina.v@gmail.com

***Анотація.** У статті розглядається роль соціального гувернера у роботі з сім'єю дитини з особливими освітніми потребами як ключової фігури для забезпечення та сприяння оптимізації процесу навчання, виховання й соціалізації дитини. Аналізується значення фасилітації у сімейному середовищі щодо формування сприятливого освітнього простору для дитини. Обґрунтовано концепцію соціального гувернера як фасилітатора. З'ясовано, що діяльність соціального гувернера сприяє підвищенню рівня батьківської компетентності, усуненню психологічних бар'єрів щодо виховання та навчання дитини з особливими освітніми потребами, сімейне середовище, соціально-педагогічний супровід, професійне втручання.*

***Ключові слова:** інклюзивна освіта, соціальний гувернер, діти з особливими освітніми потребами, фасилітація, робота з сім'єю.*

SOCIAL GOVERNOR AS A FACILITATOR IN SUPPORTING THE FAMILY OF A CHILD WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Poliekhina Victoriia, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0001-6561-9259

E-mail: polehina.v@gmail.com

The article examines current trends in the development of the social tutor profession, its place in the system of social support and education. The role of the social tutor in working with the family of a child with special educational needs is analyzed as a key figure in providing socio-pedagogical support and promoting the optimization of the child's learning, upbringing and socialization process. Facilitation is considered in the context of inclusion, in particular its importance for the development of an individual educational trajectory in working with the family. The importance of facilitation in the family environment is analyzed, which contributes to improving communication, supporting parents and forming a favorable educational space for the child. The concept of the social tutor as a facilitator who performs the function of an intermediary between parents, educational institutions, psychologists and other specialists involved in working with a child with special educational needs is substantiated. Particular attention is paid to facilitation in the family context, which is considered as a mechanism for ensuring effective interaction between all participants in the educational process. It was found that the activities of a social tutor contribute to increasing the level of parental competence, eliminating psychological barriers to raising and teaching a child with special educational needs. It was determined that a social tutor plays a leading role in the formation of individual adaptation strategies for each family, which contributes to the harmonious development of the child and his successful integration into society. It was outlined that a social tutor helps parents to realize the strengths of the child, use adapted learning and interaction strategies, and also contributes to the creation of a resource environment for the harmonious development of the child.

***Keywords:** inclusive education, social guardian, children with special educational needs, facilitation, family engagement, family environment, socio-pedagogical support, professional intervention.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним із провідних національних завдань сталого розвитку України, покликаного подолати глобальні виклики сучасності та відображеного в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» визначено забезпечення якісної освіти, зокрема дошкільного розвитку для всіх дітей. Його цільовим орієнтиром для досягнення до 2030 року визначено створення сучасних умов навчання та виховання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів; забезпечення рівного та справедливого доступу до якісних систем розвитку, догляду та дошкільного навчання для всіх дітей, незалежно від стану здоров'я, місця проживання та статків родини [8].

З огляду на те, що діти з особливими потребами становлять одну з найбільш уразливих груп у суспільстві з точки зору їх доступу до освіти, ступеня підтримки з боку громади, мають менше освітніх можливостей через соціальні та економічні бар'єри, вирішення цього завдання вимагає усунення перешкод на шляху до освіти та підтримки доступу до її якості, доступності та інклюзії.

Загальна тенденція інклюзивності освіти, що планомірно впроваджується в Україні протягом останнього десятиліття, полягає в тому, щоб відійти від практики передачі дітей з особливими освітніми потребами у довготермінове, спеціальне освітнє середовище, створене для задоволення їхніх конкретних потреб до середовища інклюзивної освіти з метою повноцінної участі в інтегрованих контекстах. Цей підхід вимагає внесення значних коректив в організацію освітнього процесу на рівні законодавства, державної політики, системи фінансування, управління, проектування, моніторингу освіти тощо.

Водночас, сучасний підхід до виховання дітей з особливими освітніми потребами передбачає не лише роботу з самою дитиною, а й тісну взаємодію з її сім'єю. Сімейне середовище відіграє вирішальну роль у розвитку дитини, її соціалізації та емоційному благополуччі. Важливу роль у цій взаємодії відіграє соціальний гувернер-фасилітатор – фахівець, який допомагає адаптувати дитину до освітнього середовища, підтримує її сім'ю та забезпечує ефективну співпрацю між учасниками освітнього процесу. У зв'язку з цим актуальним є дослідження можливостей для інтеграції цієї професії в систему соціальної підтримки сімей, що виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх наукових розвідок та публікацій з теми дослідження засвідчив зростаючий інтерес до явища соціального гувернерства як ефективної форми підтримки та розвитку дітей з особливими освітніми потребами в умовах сім'ї. Загальні теоретичні основи соціального гувернерства та практичні аспекти діяльності соціального гувернера висвітлено у дослідженнях З. Бондаренко, М. Верхоляк, Т. Гавриленко, Л. Кобилянської, Н. Максимовської, Є. Сарапулової та ін. Питанням специфіки роботи соціального гувернера з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами присвячено праці Н. Грабовенко, С. Заєць, Т. Інспекторової, Л. Кобилянської, Н. Ковалевської, Н. Леонової, Г. Олійник, Ю. Соценко та ін. Вбачаємо потребу у дослідженні діяльності соціального гувернера у роботі з сім'єю дитини з особливими потребами в якості фасилітатора, що зумовлена нагальною необхідністю створення підтримуючого середовища для дітей з ООП та їх родин.

Відповідно **метою статті** є дослідження та аналіз ролі соціального гувернера-фасилітатора у роботі з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами. Стаття покликана розкрити функції соціального гувернера в контексті підтримки та розвитку

дітей з особливими потребами, а також окреслити ефективність його взаємодії з родинними для створення сприятливого навчально-виховного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні забезпечення освітніх потреб дітей з особливими освітніми потребами є пріоритетним напрямом державної політики. Згідно з даними Міністерства освіти і науки України, станом на 2024 / 2025 навчальний рік функціонує 7 658 інклюзивних груп, де навчаються 15 297 дітей з ООП. Крім того, діють 3 027 спеціальних груп, які охоплюють 34 531 дитину з ООП (дошкільна освіта). Також працює 33 397 інклюзивних класів, у яких навчаються 47 610 учнів з ООП, функціонує 728 спеціальних класів, що охоплюють 6 179 учнів з ООП (загальна освіта) [5].

Водночас статистичні дані свідчать про зростаючу потребу у вдосконалення механізмів фінансування, підготовки фахівців та створення відповідної інфраструктури для подальшого розвитку інклюзії. Так за останні 5 років кількість дітей з ООП збільшилася майже у 2,5 рази – з 4 655 вихованців у 2019 році в закладах дошкільної освіти до 11 285 у 2024 році, та більш як удвічі – з 18 643 учнів з ООП в закладах загальної середньої освіти у 2019 році до 40 354 учнів у 2024 році [6].

З січня 2025 року було введено в дію новий Закон України «Про дошкільну освіту», побудований на стратегічній концепції, що визначає дитиноцентризм та особистісно орієнтований підхід до розвитку дитини відповідно до її індивідуальних особливостей, потреб, інтересів, здібностей, обдарувань та свободи вибору провідною засадою державної політики у цій галузі [7]. Закон також передбачає створення необхідних умов для інклюзивного навчання дітей та вирішення однієї з основних проблем – недостатньої кількості кваліфікованих педагогів, асистентів і спеціалістів, які мають необхідну підготовку для роботи в інклюзивному середовищі шляхом запровадження посад фахівців, зобов'язує педагогічних працівників закладів дошкільної освіти підвищувати свою кваліфікацію, зокрема щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Незважаючи на вагомі зусилля, докладені державою в останні роки щодо створення необхідних освітніх умов, діти з особливими потребами та їхні сім'ї продовжують стикатися із суттєвими перешкодами для доступу до якісної та інклюзивної освіти, як-от відсутність адаптивного обладнання та достатніх послуг, високими витратами на додаткові заняття та реабілітаційні послуги; емоційним вигоранням через постійний стрес та боротьбу за права дитини; недостатньою підтримкою від педагогів та інших батьків. Дошкільним закладам та школам часто бракує інфраструктури та персоналу, тому сім'ї повинні приділяти більше часу та витратити фінансових ресурсів, щоб забезпечити належне обслуговування їхніх дітей. Приміром, окремим батькам доводиться бути асистентами вчителів або вихователів, оскільки діти з особливими потребами потребують постійної допомоги дорослого, що, як слушно зазначає дослідниця Л. Прохоренко змушує піднімати питання методично-педагогічної супервізії їхніх батьків [9].

Вочевидь, така ситуація створює додаткове навантаження на сім'ї, в яких потенціал заробітку батьків або одного з них обмежений, оскільки вони часто беруть на себе обов'язки догляду за дитиною з особливими потребами. Тягар нерівного доступу до ресурсів і послуг значно погіршує здатність сімей підтримувати навчання своєї дитини.

Іншою перешкодою для міцного партнерства між сім'єю та навчальним закладом є упередженість, стигматизація та так зване «дефіцитне мислення» серед персоналу, вихователів, учителів та однолітків. Дітей з особливими освітніми потребами часто класифікують на основі обмежених можливостей і передбачуваного рівня потреб у підтримці, вони зазнають занижених освітніх очікувань з боку педагогів, що впливає на їхнє навчання та благополуччя. Важлива роль партнерства сім'ї та освітнього закладу

полягає в тому, щоб пом'якшити стрес, з яким стикаються сім'ї дітей з особливими потребами. У зв'язку з цим слід зазначити, що основною ланкою у системі підтримки та розвитку дітей з особливими освітніми потребами виступають педагогічні кадри, зокрема однією з ключових фігур у цьому процесі є соціальний гувернер, який поєднує в собі функції вихователя, психолога, соціального педагога та координатора індивідуальних освітніх програм. Професія соціального гувернера в Україні почала формуватися на початку 2000-х років, коли держава взяла курс на розвиток інклюзивної освіти та соціальної підтримки дітей із особливими освітніми потребами. Значним поштовхом для розвитку цієї професії стало прийняття Закону України «Про освіту» (2017) та «Про повну загальну середню освіту» (2020), в яких відбилось офіційне закріплення інклюзивного навчання. Державні програми підтримки інклюзії та соціального захисту дітей посилили зростаючу потребу у фахівцях, які можуть працювати з дітьми індивідуально у тісній співпраці із їх сім'ями. Соціальний гувернер виступає ключовим посередником між дитиною, її батьками, навчальними закладами та соціальними службами, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до підтримки.

У цьому контексті особливу цінність для нашого дослідження становлять дані, викладені у звіті всесвітньої благодійної організації Barnardo's, що базуються на низці аналітичних проєктів і оцінок, покликаних встановити найефективніші практики втручання у роботі дітьми з інвалідністю. Окреслене коло дослідницьких завдань було сформульоване науковцями як загальне проблемне питання: «Що дієво працює в службах для сімей з дитиною з інвалідністю?». Дослідники виходили із концептуальної ідеї, що окремі способи вирішення проблем сімей, в яких виховуються діти з інвалідністю, є більш ефективними, ніж інші, і кожна дитина та її родина мають право очікувати на професійне втручання фахівця, який діє, спираючись на найкращі доступні знання і працює над тим, щоб це втручання було настільки ефективним, наскільки це можливо. Отримані дані засвідчують той факт, що у процесі професійного втручання сім'ї прагнуть мати основний канал зв'язку, через «ключового» фахівця та віддають перевагу саме такій взаємодії. Саме партнерство у такій формі, через єдину точку контакту в особі фахівця, визнано найбільш ефективним та тим, що якнайкраще задовольняє потреби цих сімей і викликає найменше критичних відгуків [10].

Спираючись на указані розвідки вважаємо обґрунтованим твердження, що у роботі з родинами дітей з особливими освітніми потребами соціальний гувернер виступає фасилітатором, який сприяє ефективній взаємодії між дитиною, її сім'єю та освітніми установами.

У широкому сенсі фасилітація (від англ. facilitation – допомога, полегшення, сприяння) є процесом організації колективного розв'язання проблем у групі, який керується фасилітатором (ведучим, керівником), що відрізняється від традиційних форм управління тим, що не має директивного характеру. Фасилітатор не приймає рішень за групу, а створює умови, в яких учасники можуть ефективно співпрацювати та розв'язувати проблеми. Основні принципи фасилітації включають нейтральність, фокус на процесі та залучення всіх учасників.

Термін «фасилітація» вперше ввів у науковий обіг американський психотерапевт і педагог Карл Роджерс у своїй книзі «Свобода вчитися» (Freedom to Learn), опублікованій у 1969 році. Він вважав, що основне завдання вчителя полягає в тому, щоб створювати умови, які сприяють самостійному навчанню та розвитку учнів. Роджерс розробив концепцію фасилітації в контексті недирективної, людиноцентрованої психотерапії, яка пізніше була адаптована в педагогічній практиці. Цей підхід підкреслює важливість створення сприятливого середовища для особистісного зростання та самовираження учнів [11].

У педагогічній практиці фасилітація означає специфічний вид діяльності вчителя або викладача, спрямований на підтримку прагнення учнів до саморозвитку, навчання та самореалізації. Фасилітатор створює атмосферу довіри та розуміння, сприяючи особистісному зростанню та розкриттю пізнавальних можливостей учасників [4].

Фасилітатор навчання – це не просто викладач, а координатор, наставник та модератор навчального процесу. Його завдання полягає у створенні умов для ефективного засвоєння знань через активну взаємодію та співпрацю. Слід підкреслити, що фасилітатор та вчитель (вихователь) виконують різні функції в освітньому процесі. Зокрема, вчитель відповідає за викладання навчального матеріалу, оцінювання знань та формування академічних компетенцій, у своїй діяльності керується чітко визначеним навчальним планом. Фасилітатор підтримує процес навчання, забезпечує адаптацію освітнього середовища під потреби дитини та сприяє її самостійності, індивідуально підлаштовує методи роботи відповідно до можливостей учня. Він також забезпечує соціальну інтеграцію дитини, допомагаючи їй взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу. Використання фасилітаційного підходу робить освіту більш гнучкою, сучасною та орієнтованою на потреби учнів.

З огляду на те, що діти з особливими освітніми потребами потребують не лише адаптованих програм навчання, а й комплексної підтримки, яка включає тісну взаємодію між освітянами, сім'єю та соціальними працівниками, соціальний гувернер як фасилітатор відіграє важливу роль у цьому процесі, допомагаючи родинам ефективно організовувати навчання, подолати емоційні труднощі та створити комфортне освітнє середовище для дитини.

Підкреслимо, що взаємодія соціального гувернера як фасилітатора навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами заснована на використанні інтегрованої моделі співпраці з сім'єю, що ґрунтується на визнанні та повазі її членів як експертів у житті своїх дітей. Так приміром, соціальний гувернер може у спілкуванні з родиною дитини визначити: уподобання дитини щодо різних аспектів її життя (людей, місць, досвіду тощо); способи, якими дитина повідомляє про свої бажання та потреби; якого типу та рівня підтримки вона потребує; інтереси, таланти та сильні сторони дитини; встановлення того, які цілі сім'я ставить перед дитиною (або дитина перед собою); визначення будь-яких бар'єрів, з якими може зіткнутися дитина, і шляхів їх подолання.

Збір відповідної інформації від сімей і регулярна співпраця з ними дозволяє соціальному гувернеру діяти з підходом, заснованим на сильних сторонах, і створювати позитивне навчальне середовище для дітей.

Спільне з сім'єю планування та вирішення проблем допомагає розділити відповідальність за прийняття рішень і навчання, а також гарантує, що кожен використовує послідовний підхід для задоволення унікальних потреб дитини в навчанні та розвитку.

Функції соціального гувернера-фасилітатора у роботі з сім'єю дитини з особливими освітніми потребами охоплюють широкий спектр діяльності, спрямованої на підтримку, координацію та розвиток вихованців, серед яких можемо окреслити такі:

1. Координація взаємодії між дитиною, сім'єю та освітнім середовищем. Соціальний гувернер забезпечує налагодження ефективної комунікації між батьками, вихователями, вчителями, психологами та іншими спеціалістами, які беруть участь у навчальному процесі.

2. Фасилітаційна функція. Одним із ключових аспектів діяльності соціального гувернера є створення умов для розвитку самостійності та відповідальності дитини.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Використання методик фасилітації допомагає стимулювати творче мислення, ініціативність і критичний аналіз ситуацій.

3. Емоційна та психологічна підтримка сім'ї. Допомагає батькам долати стрес, приймати особливості дитини та будувати конструктивні стратегії виховання.

3. Індивідуалізація навчального процесу. Фасилітатор сприяє розробці індивідуальних навчальних планів, адаптації матеріалів та підбору ефективних методик для розвитку дитини.

4. Підтримка соціальної адаптації. Соціальний гувернер навчає сім'ю та дитину навичкам соціалізації, взаємодії з однолітками та інтеграції у суспільство.

Численні дослідження засвідчують той факт, що члени сімей дітей з особливостями розвитку частіше відчують психологічні та сімейні труднощі, ніж сім'ї дітей без таких особливостей. [1; 2; 3; 9]. Йдеться, зокрема, про хронічний стрес, напружені сімейні стосунки, невпевненість у майбутньому, розчарування тощо. Поряд з тим, можна стверджувати і про наявність позитивного досвіду – багато батьків описують, як турбота про члена сім'ї з особливими потребами позитивно вплинула на їхній розвиток як особистості або спонукала їх переглянути пріоритети у своєму житті [2]. Одним із провідних факторів, який позитивно впливає на розвиток конструктивної орієнтації у сімейних стосунках, що відображено у розвідці науковців британського Центру досліджень інтелектуальних порушень і порушень розвитку, проведеному за результатами роботи програми «Позитивні сімейні зв'язки», виступило професійне втручання фасилітаторів. Це дозволило їм організаторам зробити висновки про те, що залучення осіб, які піклуються про сім'ю є перспективним підходом та результативною стратегією щодо здійснення втручань у сімейні системи у контексті формування позитивної орієнтації та більш позитивного погляду на їх сімейне життя. Учасники програми часто описували продуктивні ефекти такої взаємодії, зокрема формування іншого, більш позитивного ставлення до ситуації, виявлення оптимістичнішої перспективи, попри реалії, зокрема низку труднощів, з якими стикаються ці сім'ї, такі як відповідальні та напружені обов'язки з догляду, неадекватну підтримку тощо [12].

Отже, можна засвідчити позитивний зарубіжний досвід щодо залучення спеціалістів-фасилітаторів як специфічного способу і виду допомоги, який надається сім'ям дітей з особливими освітніми потребами з метою мобілізації їхніх сил, потенціалу та ресурсів. Вбачаємо перспективним запровадження цієї стратегії в Україні, з огляду на позитивні аспекти двосторонньої взаємодії соціального гувернера-фасилітатора з сім'ями дітей з особливими освітніми потребами, серед яких можемо окреслити такі:

- підвищення рівня довіри між батьками та освітніми установами;
- покращення психологічного стану родини;
- ефективна соціальна адаптація дитини;
- створення індивідуальних підходів до навчання.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

Нині професія соціального гувернера в Україні є відносно новою та такою, що перебуває на етапі становлення, проте вона набуває дедалі більшого значення в умовах сучасного суспільства, що прагне до інклюзії та соціальної рівності.

Перспективи розвитку цієї професії тісно пов'язані з модернізацією соціальної політики та розширенням можливостей професійної підготовки. Крім того, еволюція професії може стати адекватною відповіддю на нестачу фахівців соціально-педагогічного спрямування, яка сьогодні негативно впливає на якість надання соціальних та освітніх послуг.

Розглядаючи діяльність соціального гувернера у контексті взаємодії із сім'єю дитини з особливими освітніми потребами, вважаємо доцільним трактувати її як

фасилітаторську, а самого фахівця як фігуру, яка відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного навчання та соціалізації й сприяє гармонізації відносин між сім'єю та освітнім середовищем, а також створенню сприятливих умов для розвитку дитини. Фасилітацію у сімейному контексті розглядаємо як дієвий механізму оптимізації комунікативної взаємодії, підвищення рівня соціальної компетентності батьків, подолання когнітивно-емоційних бар'єрів у процесі виховання та навчання дитини з особливими освітніми потребами.

В Україні розробляються навчально-методичні посібники та програми для підготовки фахівців у галузі соціального гувернерства. Це свідчить про зростаючу увагу до професії та її актуальність і затребуваність. Дані наукових досліджень, на які спирається автор статті переконують, що її подальший розвиток, зокрема впровадження фасилітаційних технологій у діяльність соціального гувернера в процесі соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами є важливим чинником для створення адаптивного та підтримуючого освітнього простору. Упровадження державних програм підтримки, удосконалення професійної підготовки та інтеграція соціальних гувернерів-фасилітаторів у різні сфери соціальної роботи сприятимуть підвищенню ефективності їхньої діяльності та покращенню якості надання послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іванова І. Б., Борщевська Л. В., Зіброва Л. В. та ін. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами: метод. рек. / Український ін-т соціальних досліджень. Київ, 1999. 80 с.
2. Кислян Л. А. Проблеми адаптації сім'ї до виховання дитини з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: збірник наукових праць. 2015. № 12 (14), С. 85–94. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/551>. (дата звернення: 17.02.2025).
3. Кобилянська Л. Т. Специфіка роботи соціального гувернера з сім'ями, які мають дітей з особливими потребами: метод. рек. Чернівці: ЧНУ, 2001. 38 с.
4. Лобода В. В. Процес фасилітації в групі. 2015. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/Group-Facilitation.pdf>. (дата звернення: 25.02.2025).
5. Міністерство освіти і науки України. Статистичні дані. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani?utm_source=chatgpt.com. (дата звернення: 12.03.2025).
6. Освітній омбудсмен України. Проблеми інклюзивно-ресурсних центрів та пропозиції щодо їх розв'язання. URL: https://eo.gov.ua/problemny-inkliuzyvno-resursnykh-tsentriv-ta-propozytsii-shchodo-ikh-rozvyazannia/2024/03/06/?utm_source=chatgpt.com. (дата звернення: 12.03.2025).
7. Про дошкільну освіту: Закон України від 19.11.2024. № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>. (дата звернення 13. 03. 2025).
8. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>. (дата звернення 13. 03. 2025).
9. Прохоренко Л., Прохоренко Д. Дистанційне навчання дітей з особливими потребами: створення моделі. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2023 1 (22), С. 87–102. URL: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i22.222>.
10. Beresford B., Sloper P., Baldwin S., Newman T. What works in services for families with a disabled child?: report. 1996. URL: https://www.drugsandalcohol.ie/3730/1/Barnardos_What_works.pdf
11. Rogers C. R., Freiberg H. J. Freedom to learn. Merrill, 1994. 406 p.
12. Sutherland D., Flynn S., Griffin J., Hastings R. P. Programme recipient and facilitator experiences of positive family connections for families of children with intellectual disabilities and/or who are autistic. *Journal of applied research in intellectual disabilities* 2025. January 38 (1). URL: <https://doi.org/10.1111/jar.70003>.

REFERENCES

1. Beresford, B., Sloper, P., Baldwin, S., & Newman, T. (1996). What works in services for families with a disabled child? URL: https://www.drugsandalcohol.ie/3730/1/Barnardos_What_works.pdf
2. Education Ombudsman of Ukraine. (2024, March 6). Problemy inkliuzyvno-resursnykh tsentriv ta propozyitsii shchodo yikh rozviazannia. URL: https://eo.gov.ua/problemy-inkliuzyvno-resursnykh-tsentriv-ta-propozytsii-shchodo-ikh-rozv-iazannia/2024/03/06/?utm_source=chatgpt.com
3. Ivanova, I. B., Borshchevska, L. V., Zibrova, L. V., et al. (1999). Na dopomohu batkam, shcho maiut ditei z osoblyvymy potrebamy. Kyiv: Ukrainian Institute for Social Research [in Ukrainian].
4. Kobylanska, L. T. (2001). Spetsyfika roboty sotsialnoho huvernera z sim'iami, yaki maiut ditei z osoblyvymy potrebamy. Chernivtsi: ChNU [in Ukrainian].
5. Kyslian, L. A. (2015). Problemy adaptatsii sim'i do vykhovannia dytyny z osoblyvymy potrebamy. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy: zbirnyk naukovykh prats*, issue 12(14), 85–94. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/551> [in Ukrainian].
6. Loboda, V. V. (2015). Protses fasylytatsii v hrupi. URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/03/Group-Facilitation.pdf> [in Ukrainian].
7. Ministry of Education and Science of Ukraine. (n.d.). *Statystychni dani*. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statystichni-dani?utm_source=chatgpt.com
8. Pro doshkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 19.11.2024. № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>.
9. Pro tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.19 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
10. Prokhorenko, L., & Prokhorenko, D. (2023). Dystantsiine navchannia ditei z osoblyvymy potrebamy: stvorennia modeli [Distance learning for children with special needs: Model development]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: development paths*, issue 1(22), 87–102. doi: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i22.222> [in Ukrainian].
11. Rogers, C. R., & Freiberg, H. J. (1994). *Freedom to learn* (3rd ed.). Merrill.
12. Sutherland, D., Flynn, S., Griffin, J., & Hastings, R. P. (2025). Programme recipient and facilitator experiences of positive family connections for families of children with intellectual disabilities and/or who are autistic. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, issue 38(1). doi: <https://doi.org/10.1111/jar.70003>